

צילום עצמי או צילום לעצמי?

ד"ר מירן בוניאל-נסים, מרצה וחוקרת בתחום הפסיכולוגיה של האינטרנט, מרצה בכירה במחלקה למדעי ההתנהגות, המכללה האקדמית כנרת

הטלפונים החכמים כיום מתהדרים במצלמה חכמה אף יותר. נראה כי התקשורת ברשת הפכה מבוססת על תמונות. כל אחד בונה את התדמית שלו באמצעות תמונות המתארות סיפור (לרוב חד-ממדי). התמונה היא הדבר הקרוב ביותר לעצמי, לזהות של הפרט בעולם הווירטואלי, ולכן כאשר התמונה מקבלת חשיפה בצורה שלא נחזתה על ידי הפרט, הדבר עלול לגרום לפגיעה חמורה בו. מעצם הצילום העצמי והעברתו למרחב פומבי יש התחככות במעשה סיכוני, שכן לא ניתן לצפות את התגובה לתמונה. אולם כאשר הרשת מוצפת תמונות, והצילום העצמי הפך התנהגות שבשגרה, קשה להבהיר לצעירים כי זו התנהגות סיכון. אנו נתקלים במקרים רבים שבהם תמונה אחת אינה שווה אלף מילים, כי אם חורצת את דינו של המצולם והורסת את חייו: נערה שהצטלמה בצורה חושפנית וקיבלה תגובות שליליות רבות שפגעו בה ללא פשרות; נער אשר העלה תמונה שכללה משקאות חריפים או תנועות מגוונות (כהלצה), ודינו נגזר בעולם התעסוקה או בעתידו הצבאי. אלו רק מקצת מהדוגמאות לתהפוכות בחיי המתבגרים בשל תמונות שהופצו ברשת.

הפצת תמונות כחלק מהתנהגות בריונית

הקלות שבצילום עצמי והעברתו הלאה והלגיטימיות של הדבר הפכו מעשה זה לחלק בלתי נפרד ממעשי הבריונות ברשת. ילדים רבים מצולמים שלא בידעיתם או בערמה, תוך הבטחה שהתמונה לא תפורסם. בין אלו תלמידים המצולמים במלתחות, בשירותים, או מנומנמים בהסעה. תיעוד מביך מתפשט כאש בשדה קוצים ופורץ את פרטיותו, כבודו ותמימותו של הצעיר. התמונה גוררת תגובות, "לייקים" ושיתופים. יש להבהיר, שתמונה (כמו גם סרטון) המועלת לרשת מופצת באופן כזה שאין אפשרות להסירה מכל רחבי הרשת. הטיפול במקרה שכזה צריך להסב את משאביו למעורבים בעניין, ולא רק לניקוי הרשת מהתמונה. ניתן לבקש הסרה של תמונה ממקום ייעודי שבו היא נראית כעת, אך אין כל הבטחה שהתמונה לא הגיעה למקומות אחרים או שוכנת כעת במאות טלפונים ניידים. ההתערבות צריכה לפעול אל מול הקרבן, הפוגע (או הפוגעים) והצופים. אך הדבר אינו תמיד קל לביצוע, שכן אפשרי שהפוגעים הם מבתי ספר אחרים וכן כי הצופים מן הצד פרושים על כל פני הרשת מגילים שונים, אזורים שונים ורמות היכרות שונות, החל מחברים וכלה בזרים מוחלטים. מורכבות המקרה מחייבת שיתופי פעולה עם המערך המסייע בבית הספר, משפחות המעורבים והתלמידים. לכך במקרים מסוימים יש לצרף את המשטרה וגורמי רווחה שונים. נוסף על כך חשוב לציין כי העבודה עם התלמידים צריכה להיעשות תוך רגישות מרבית, שכן המטרה אינה לפנות לכלל התלמידים בקשר לתמונות שהועלו, מיד עם התגלות האירוע, כדי לא לגרום לכך שהמיעוט שטרם ראה את התמונה יתחיל אף הוא לתור אחריה נמרצות. לפיכך, סדר הדברים הנכון הוא לפנות תחילה לפוגעים ולנפגעים וכן להניע את מעגל החברים המצומצם לתפקד כשומרי סף לתמיכה. רק לאחר מכן תיעשה עבודה עם קהל התלמידים הרחב.

תמונות אינטימיות המצולמות בין חברים

לעתים תמונה אשר צולמה במסגרת מערכת יחסים קרובה פורצת את גבולות הקשר ומרסקת את האמון. יש אשר מתבקשים על ידי חבריהם הקרובים להצטלם בצורה חושפנית כאות אהבה או כאות לחוזק החברות. אך עם בוא משבר, התמונה עלולה להפוך לכלי נשק. במצב זה הפגיעה היא כפולה ומכופלת, שכן הדבר נעשה מתוך קשר קרוב. מניעת מקרים אלו קשה, כיוון שיש צורך להעלות ספק בקרב הצעיר בקשר הקרוב והבטוח שלו, באהוב, בחברת הילדות. עם זאת, יש להתייחס לכך במסגרת שיח עם ילדים ונוער ולפתח בהם משנה זהירות, לא מתוך ספקנות באחר, אלא מתוך כבוד ודאגה לעצמי.

מידת היכולת לשמור את התמונות באופן פרטי

יש להבהיר כי כאשר תמונות מצויות בטלפון החכם, אין כל הבטחה לשמירתן כפרטיות. ילדים מספרים שכאשר הם מפקידים בידי חבר את הטלפון הנייד שלהם מכל סיבה שהיא (למשל כאשר הם הולכים לשירותים או להחליף בגדים), הם לוקחים בחשבון שחברים יתגודדו יחד סביבו במטרה לבדוק מה שמור באלבום התמונות (אלו יכולות להיות תמונות של בעל הטלפון או תמונות של אחר שקיבל באופן פרטי). כך התמונות עשויות להישלח מבלי ידיעת הבעלים לתפוצה רחבה או לאדם פרטי. יתרה מזו, טלפונים ניידים הולכים לאיבוד, נשכחים ונגנבים, ובהם שלל תמונות אשר עשויות "לככב" באינטרנט או להוות כלי לסחיטה. בשל האמור לעיל, יש להבהיר את מידת האחריות שבשמירה על המכשיר, הוספת סיסמה מפני פתיחה אוטומטית ושיקול דעת מרבי באשר לתכנים ולתמונות שיימצאו בנייד.

יתרה מזו, מכיוון שתמונות עשויות להיות מופצות ללא שליטתו של הצעיר, חשוב ביותר לצייד את הדור הצעיר ביכולת התמודדות עם מצבים של חוסר ודאות. לצד החשיבות שבאחריות ושיקול דעת, ישנו צורך בהקניית כלים להתמודדות עם סיטואציות עמומות שלא נצפו (כמו במקרה של חשיפת תמונות). הדבר קשה ומאתגר, כיוון שהדור הצעיר בימינו נשען על סמנים מידיים (כמו הוי הכחול המציין שההודעה נקראה בווטסאפ) וסיפוק צרכים מידי. אולם כאשר תמונה מועלית לרשת, אין כל ודאות מה יעשה בה. לפיכך, במקרה של הפצת תמונה באופן לא ראוי, על הצעיר ללמוד לחיות במצב שיש תמונה אינטימית שלו המצויה ברשת ותישאר שם לעד, ללא כל יכולת שליטה מצדו על יעדה, על התגובות עליה ועל הדרכים שבהן היא עלולה לשמש כנגדו בהווה ובעתיד. חוויה זו קשה ביותר עבור הצעירים, החשים שהשליטה נלקחה מהם באחת. לפיכך, לצד החינוך לשימוש מיטיב ברשת, יש לציידם בהבנה כי הטלפון הנייד אינו רק כלי המספק שליטה בחייהם, אלא גם זה היכול לשלול אותה.

תמונות כחלק מקבוצות קצה

תמונות עשויות להיות חלק בלתי נפרד מקהילות קצה ברשת, כמו קהילות לעידוד אנורקסייה ("פרו-אנה"). באלו מועלות תמונות המתעדות את הירידה במשקל (אזורים בהם רזו, לעומת כאלו המצריכים הרזיה). תמונות אלו מהוות כלי קתרטי לחברות הקהילה. היווצרותה של קהילה מוגדרת, שבה החברים חשים מחויבות לעודד האחד את השני לרדת במשקל ולגנות כל מראה אשר אינו עומד בסטנדרטים הבלתי אפשריים הללו, מעודדת את התופעה. תמונות אלו מתויגות תחת הכינוי "טינספיריישן" (תמונות השראה לרזון). יש

לציין כי גם תמונות אשר צולמו שלא במסגרת הקהילה, ואולי אף על ידי צעירה המתנגדת לאורח החיים הסגפני של נערות "פרו-אנה", יכולות להיות מצורפות לשם. לפיכך, תמונות רבות ברשת משרתות התנהגויות סיכון בקרב קהילות מחתרת, שקשה לאתרן ולספק להן סיוע.

תמונות כחלק מ"אתגרים" וניסויים חברתיים

כפי שצוין, הפצת התמונות מהווה רכיב חברתי ברשת. לפיכך אין זה מפתיע שניסויים חברתיים אשר מתפשטים ברשת מחייבים ביטוי בתמונה. מעת לעת צצים אופנה חברתית (טרנד), אתגר, ניסוי חברתי חדש, אשר פונים בעיקר לצעירים, ומבקשים מהם לעשות פעולה ולתעדה ברשת. בין אלו ניתן למנות את הפעולות הבאות: צילום בעירום מלא כאשר רק אצבע אחת מסתירה את מערומי המצולם, הנחת חפץ מתחת לחזה כך שביכולתו לעצרו מנפילה מטה, נגיעה בטבור עם האצבע כאשר היד מאחורי הגב, עמידה ללא תזוזה כבובות ראוות, התכסות בקוביות קרח ועוד. ניסויים אלו מאתגרים צעירים ברחבי העולם, ותוך זמן קצר תמונות הניסוי התורן מציפות את הרשת כפטריות אחרי הגשם. יש תמונות אשר תזכינה בחיזוק חיובי, ויש אשר תסומנה במהירות לצורך ביוש, פגיעה ולעתים לסיפוק צרכים אחרים בקרב קהלים הצורכים תמונות חושפניות של צעירים. ניסיונו למעקב אחר האופנות החברתיות הרבות אינו מעשי ועשוי להיות כניסיון לספור סיבובים של שבשבת בעת טורנדו. אולם יש צורך להכיר את התופעה בכללה, ובעיקר להמשיך באדיקות לדבר עם צעירים על יכולתם לשמור על עצמם מצילום עצמי חושפני ומהפצתו ברשת ולהבחין בין אתגר חברתי בעל משמעות חיובית לעורר מודעות למחלה, לקהילות סיכון, לתופעות), לעומת אתגר סתמי בעל גוון סיכוני.

המבוגר כמודל

היכרות עם הסכנות הטמונות בצילום עצמי היא הכרחית במסגרת עבודה עם בני נוער. עם זאת, אין לשייך את תופעת הצילום העצמי לבני נוער בלבד. מבוגרים אולי אינם עסוקים בקהילות מחתרת או בעמידה בניסויים חברתיים, אך גם הם עסוקים בטיפוח כרטיסים אישיים ברשתות חברתיות בתמונות אישיות. התנהגויות של העלאת תמונות תדיר, העלאת תמונות חושפניות והעלאת תמונות של בני משפחה ללא בקשת אישורם וללא התחשבות ברצונם לפרטיות -- אלו ואחרות מהוות מודל בעייתי עבור הצעירים. לפיכך, ישנה חשיבות בהיכרות עם כללי האתיקה וגבולות הפרטיות גם ברמה האישית, רגע לפני העבודה עם בני הנוער. השאלה שנותרה היא: האם הצילום העצמי המלווה את תרבותנו בצורה כה משמעותית יכול לחזור, ולו במעט, לצילום לעצמי?

ד"ר מירן בוניאל-נסים,

meyranbn@gmail.com